

Landskap: Småland. Upptecknat av: Carl Olofsson.
 Härad: Lannarbo. Adress: Län, Dammöda.
 Socken: Pjätteryd. Berättat av: Maria Magnusson
 Uppteckningsår: 1888. Född år 1887 i Pjätteryd.

Uppteckningen rör Prägelista 2 (uppl. 2) [N.M.]
 Textilernas användning i bonden.
 Bordet. Sida 1.
 Högstäte, bänk, stöte, stol. Sida 7.
 Sängen. Sida 11.
 Väggar och Tak. Sida 18.
 Penstergårdin. Sida 21.
 Golvmatta. Sida 23.
 Öppn och gäva. Sida 24.
 Paravand. Sida 24.

Bordet. Borddukar användes ej
i vardagslag förrän i början av 1200
hundratalet. I äldre tid användes
des bordduk endast vid högtider
såsom jul, Påsk, Pingst osv, samt
vid förtäliga tillfällen såsom be-
gravning, bröllop, barn dop och hus-
förhör. Förutom vid dessa tillfällen
kom bordduken till användning
då man fick "fint främmat"
Antingen hade man vita linne-
dukar eller "drälladuka". Den
beteckningen "gossjån" förekom,
men räknades dock till drälla-
vår. Fast selaningen var något
annorlunda. "Då va bar (bar) en
ingka (d. va någon enstaka) som

komme våra dräll". På vanliga
bondgårdar bestod beringshuset
av ett stort rum kallat "stuan"
samt ett slags kök, vilket knappast
förtjänade sitt namn. Ordet
vardagsstuga (wädesstua) och "håll-
dassstua" förekom som beteckning
för ett och samma rum - ty då
man strött gräns på golvet och
i öfrigt pyntat och fejfat, förvand-
ledes vardagsstugan till hölgdags-
stuga. I stugan hade man ett
större bord, vilket var avlångt
och bestod av två delar, av vilken
ena delen gick att fälla ned. På
Detta sk. "vingabord" hade man
vid olika anlämningar tillfälligt, en duk

så stor att den betäckte hela bord-
ytan. Ett slags drällstyg som var
tunnare och sämre än den van-
liga kallades "fattimansdräll" och
användes av den fattigare befolk-
ningen. Då den tid kom att bord-
duk användes i vardagslag borttogs
duken efter måltiden omedelbart.
Dette var intet allmänt bruk, ty i stäl-
let åstogs duken före måltiden, och
pölades då man åt. Duktygen
voro vita, rutiga eller enfärgade.
Då stugan skulle prydas till
julkägliden fäste man upp en
duk i taket, mitt över matbordet.
I varje hörn av duken hängdes
ett äpple. Att fästa upp denna

julprydnad kallades att "pena
öpp julen". Servietter har bru-
kats sedan slutet av 1800 hundra-
talet, och vara av samma slag
som bordduken. Märkning av
duktyg gjordes medelst isydda
bokstäver. Båda markernas inita-
lialer skulle infattas.

Någon särskilda förningadukar
hade man ej. Förningen bars i
ett kläde som kallades "klut" eller
en "sjal" av lärft (lörft). Någon
spetsar eller broderier förekom
ej på dessa kläden. Klutarna vara
antingen vita eller rutiga.

Förningen bestod av en "pötsat"
eller ett par "vita" gröt (d. a. a. riagryn
gröt)

Samt ofta en pannkaka och en
kaka bröd. (dette senare skulle va-
ra tillagtt av "finmjöl" och kalla-
des "finbrø".) Färing medfördes
till begravning, till beandep, till
bröllop, och till husförhör som
kallades "lösemåte". Även till
barnsängskainnar bar man fär-
ning. Ungefär samma slags fär-
ning förekom vid dessa tillfäl-
len, dock undantagandes den fär-
ning barnsängskainnar skulle
ha, vilken i regel bestod av rappa
eller dyl. Den mat som medfördes
till kyrkan bestod av "kafflä" (kaffer)
kakor, och "gärrä" samt brännvin
i lommeflaskan. Denne mat bar

i ett "knyte" och förtärdes efter høg-
måssans slut. Man brukade bjuda
varandra av den medförda maten.
Den mat som av dagsvärkaren
medfördes till arbetaplatsen för-
varades i en "matåska" av hel
spån. Som bars i en skinn säck
på ryggen. Denna säck kallades
"frax". Den mat som bars till
arbetsfolket på de arliga mark-
erna, förvarades i spånåskor
ex "matåska, såulåska (sevelåska)
och smeraski" vilka vara inknut-
na i en handduk eller dyl. till
ett "knyte". Det förekom att man
lade mat i en korg, då man
hade läng nå att transportera

densamma. Högåte, Bänk, Räte, Stol.
På de bänkar som funnas i gamla
tidens bondstugor hade man inga
stoppade dynor, men däremot väv-
nad tillverkad av "bleonagaan"
(ett slags lingen) till värp och
nåthårgarn, grovt som "simma"
(d. v. s. snören) till ör. Denna väv-
nad kallades "bänkhatacke".

På de bänkar som funnas runt
boningsrummet vare endast den
sk: "angsbänken" samt "staplän"
avsedda till liggplatser. Dessa
bänkar hade sin plats vid den
öppa spisen, och troligen var
den sk: "staplän" placerad över
"angsbänken". Staplän hade

närmast formen av en låda,
och i botten på denna hade
man kalm, samt överpå hel-
men, en "larsamatta" (dvs. matta,
värd av Tygremmar till o²).

Det läcke barnen hade på sig.
— det var nämligen barnen som
fingo ligga på dessa bänkar—
om nätterna, var av samma ma-
terial och tillverkat på samma
sätt som det läcke som beskri-
ves under rub. söngen. I Stugans
främre del som kallades "husät"
förvarade man olika slags föda-
ämnen, och hade en särskild
förvaringsbänk för mjöl, gryn och s².
Denna bänk var försedd med

lock (lök) som medfölldes, var för den kunde användas som sittbänk. De övriga bänkar som funnas i stugan, varo endast avsedda till sittbänkar; men då man om dagen ville vila en stund, lade man sig ofta på dessa. Vid det oväntade beredda främre långsida fanns en bänk som var högre än de övriga och kallades "högsätet"; samt utgjorde husfaderens bestående plats, då han satt vid bordet. På högsätet hade man ett "hängkaläcke" eller en dyna, stoppad med "krysto" (d. v. s. möthår) som vridits på en "klynga".

Vid gästbord skulle de förnämsta gästerna sitta bredvid husfäderna på högsätet. Man hade en slags stol som kallades "boästol" vilken kunde föllas ned och förvandlas till bord. Se foto No 1.

På denna stol hade man troligen ingen matta eller vävnad.

I slutet på 1850 talet hade de flesta bänkar utbytts mot stolar.

Äkdynor (äkedynor) och slöddynor voro an

Skriv endast på denna sida!

vånad. Tillverkad av grovt "blåna-
gaen till värp och "sjöttellegaen"
till ör, samt stopp av svinhår
som kallades "sjinoto". Ildtyner av
skinn, förekom mera sällan.

Sängen. Underst i den "väggfasta"
sängen hade man lös halm, och
ovarna denna en "lasmatta"

Då man började använda madrass,
hade man endast en tunn siden,
som lades ovanpå ett lager halm
som låg underst. Det färdigaydda
madrassväret kallades "madrass-
vao". Den stoppade madrassen
kallades "madrass". Madrassen
var helt av vån. Tillverkad av
lingarn. Till de bättre madras-

Serna skulle va färgad "blåna-
vär", men till de sårna hade
man blångarn till värp samt
sjöttefallsgarn till ör. (Det arfall
som uppstod då man "sjötte" li-
net, kallades "sjöttefall". Medras-
sen stoppades med agnar, (aajna)
hachelse, eller hel halm.

Man hade ett litet lekan som
"nott i jämt" räckte över "hördarna"
(d.v.s. så stort att det räckte över
dynorna). Detta lekan var "hall
fänte kvatö" på ena hållet
samt 40 cm i andra hållet, samt
kallades "hördalakån". Överlekan
användes ej i äldre tid. För om-
kring 25-30 år sedan började

man att använda "övanlakån"
åt de gäster som man härberge-
rade, men då man är hemma
bryr man sig ej om denna lyx.
Bekänt hade man endast på
rika ställen. Bekänt Tillverkades
av ull och linsgarn, samt stoppa-
des med fjäder (fjäd) eller dun.
Det täcke man i äldre tid an-
vände, var av vär, Tillverkad av
blinggarn till värp, nåthåriggarn
till ör, samt rådmalalappar
(vammalalappa) till inmatag.
Rådmalen var klippt i smala
"rebbor" och då man väst ett par
slag, rätt och slätt, tog man och
införde en ~~en~~ sådan rebba i västen.

På grund av vadmalsremmarnas
olika färg, fick Täckets under-
sida en något bråkig färgton. Täck-
ets översida var brunt eller röd-
brunt, alltefter nöthäsets färg.
Detta nu beskrivna Täckes kalla-
des "karring". Då man vände kar-
ringen lät man vadmalsremmar-
nas ändar hänga ned på Täckets
undersida. Karringar här ej an-
vända på c.a. 70 år. Om vintern
hade man fårskinnspållar på
sig. Dessa "fälla" bereddes av
garnare som funnas i socknen.
Det förekom att man tog en
fårskinnspåll och "höllde på"
de, na då va kallt. För c.a. 70

år sedan började man använda
stickade täcken, som kallades
"stecketäcke". Pyget till täcket
vårdes av lin- och ullgarn. "Täck-
äspadät" var färgat grött, och "yttä-
tyät" var oftast "rutitt alla ran-
nit". Huvuddyna som kallas
"dyna" användes av vår tillredd
av lingarn. Den färdigsydda dy-
nan som kallades "dynevae" "dy-
nevat" stoppades med agnar,
"krytö" (d. a. s. nöthär) eller gamla
ylklappar. Hade man två dynor,
kallades den understa "önnädg-
na" — Den upphöjning som dy-
norna bildade, kallades "hövada"
ex "ja a fi löva hövada".

Något avtagbart ^{är}örngottasvar användes ej i äldre tid. Tjänstfolk fingo nöja sig med den enklaste sängutrustning som var tänkbar. Då Maria Magnusson kom i tjänst fick hon ligga på råghalm, med en gammal "kavring" att hålla på sig. Luffare fick ligga på en halmbuka som lades på golvet: "doi" ka inte om annat". För att sängkläderna ej skulle falla i golvet använde man ett grindformigt stöd kallat "sänghåstän", eller tog man en grela eller dyl. och stöttade kläderna med. Sänghjälpare användes för gamla och sjuka. Man klädde ett rep med tyg, och fäste upp detta

i Taket över den sjuke, som genom
att fatta i den nedhängande rep-
åndan, kunde lyfta sig upp.
De sparlakan (spalakan) man i
äldre Tid använde, voro i två styck-
en, samt vörda Träskäp i rutigt
mönster eller i gult och blått.
Sparlakanen voro försedda med
ögler av band som tröddes på en
käpp som var fastgjord i Taket.
Utanför denna käpp fanns en
Träräbba kallad "jösimsa" anbragd
i Taket. "Na di drö di de spala-
kanån fo sängån så komme
inte säi hi-dane sängkläa de
va" Sparlakan har ej använt
i allmänt bruk sedan på 1860-70 Tal.

I vanliga fall brydde man sig ej om att bädda upp sängen på morgnaden, utan endast höljde upp täcket. Innan man gick till säng på aftonen, reste man upp källmen, samt ordnade dynorna.

Väggar och Tak.

Takbeklädning brukades endast i det fall då duk upphängdes, varom beskrivits under rub. bordet.

Väggbeklädning brukades ej av någ, men däremot av papper. Dessa bannor av papper, upphängdes julafton, och medtogs tjugondedag knut. (gick väl ofta citat på längan) samt kallades "julepappor". Julepapparen voro någraåta våder, röckte

från Taket, Till bänkarna, samt
ornierade med bilder av apostlarna.
Brudpåll som kallas "Brupåll"
hade man av Trä, med klädsel av
vår. Brudpållen förvarades i kyrkan.
Man hade två slags handdukar
i äldre tid, nämligen "Terrelasa"
bestående av gamla utslitna restar
av lakan och dyl. samt "hängklä"
eller "Terrehängklä". De förra an-
vändes att torka sig på. "Terre-
hängklän" voro av smal linne-
vår, ungefär så breda som "aama-
vår, (d. v. s. så bred vår som använd-
des till ismar) samt ofta konst-
värda. Dessa handdukar voro långa
och hängdes över på de andra

handdukarna på dörrparten, samt
voro i stort sett prydnadsaker,
som mera sällan användes. De
voro ungefär 3 alnar långa samt
3 kvarter breda, och våda rätt och
slätt, "vinsjäft" av fint linneväv.
Vid begravning använde man
"likhängklä" av linneväv, vilka
voro vita, med runda hjulformiga
flötningar, "juleflött" i ändarna.
Likhängkläden fanns på någon
gård i byn, och de utlånades vid
behov. (enm. Det torde ha förkam-
mit att en omgång hängkläden
fanns i varje by, eller rote, och var
böndernas gemensamma egendom.
Den som använt hängkläden,

skulle tvätta dem samt förvara
dem. Till de behöfde användas i
någon annan gård.

Fönstergardin. Maria Magnusson
säger sig minnas gardiner, i sin
barndom. De gardiner man i äldre
tid använde, voro av tjock linne-
väf, samt hängdes på tvären, där
vägrät samt kallades "tjockgadin".
Dessa gardiner voro ju tjocka samt
hängde ned över halva fönstret,
varför de hindrade ljusets in-
trängande i rummet, och därför
ej så mycket uppskattade. Det var
endast under högtider som gar-
diner fingo pryda fönstren
(fönstern). Någon enstaka bonde

höll sig med konstnärda gardi-
ner. Det fanns dock ej många
som kunde konsterna att konstnärda.

Då den tid kom att man börja-
de använda gardin som i två
delar hängde ned över fönstret
kallades dessa "långgadini".

De gardiner som i äldre tid an-
vändes, tillverkades i hemmet.

I stället för rullgardin använ-
de man 2 vånader som hängde
på snören, och kallades "sjället"

Sjället som löpte på snören
och drogs åt sidorna, då man
steg upp om morgonen, vara hem-
vända, men i senare tid kunde
man av knallar o "väsjetta"

(d. v. s. gärdshandlare från Väster-
götland) som gingo omkring i byg-
den, inköpa sidana.

Golamatta. För omkring 60 år sedan
började golvmattor användas, dock
ej på alla gårdar. — obs. se upp. r. f. & Beagren.

Mattorna värdes "äinajöft" med in-
slag av trasor, rändades samt kal-
lades "lasamatta". Förr i tiden då
inga mattor användes brukade
man pryda golvet med hackat
gränis, hackat ensis, eller sjösand.

På sommaren brukade man strä-
björklöv på golvet. Prydningen av
golvet utfördes på söndagsmorgn.

Då golvet ej skurades mer än 3 ggr.
om året fick man försöka att på

något sätt pryda det samma. Under
julkalgen hade man halm på
golvet.

Lön och gåva. Från bruden från
ett närliggande välkärnat bondhem,
skulle hon som hemgift medföra
en "äppelbäddad sång", d. v. s. en full-
ständig sångutrustning. Vidare
skulle hemgiften bestå av hand-
dukar, lakan och dyl.

Förvaring. De Textilsaker som ej
användes förvarades i en "klä-
kista". På förmögna
gårdar hade man ganska gott om
Textilsaker. Sångkläder togs ut ibland
och hängdes på "klästänga" för att luftas.
Hade man lappar och löss i sångkläderna, bad
man dem till en myratack och myrsen tog
skyn. Mot mat använde man matört.

Extra. Giva. 4473

Bruden skulle giva prästen
6 almar "löritt" som han själv vakt.

24a

LUNDS UNIVERSITET
FOLKMINNESARKIV